

Daglaryň ruhundan ýaradylan atlar

Category: Kitapcy, Mistika we fantastika, Nukdaýnazar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Daglaryň ruhundan ýaradylan atlar DAGLARYŇ RUHUNDAN ÝARADYLAN ATLAR

Daglar türki halklarda bolşy ýaly, beýleki halklarda-da mukaddes saýylýar. Dünýäniň merkezindäki we ilkinji ýaradylyşdan soň Taňrynyň oturyp dynjyny alan daşynyň ýaradylyşyň simwoly hasap edilýändigini üçin daglara ýakyn bolmak – şol bir wagtyň özünde Taňra ýakyn bolmagy aňladýar. Daglar şol bir wagtyň özünde o dünýä geçelge hökmünde-de görülyär. «Üç älem» düşünjesinde daglar ýer astyny we üstüni birleşdirýän ýer hökmünde suratlandyrylýar. (Seýidogly, 1995: 91-94).

Daglaryň göge ýakyn bolmagy, olaryň şol bir wagtda taňry derejesi hökmünde görülmegine getiripdir. Bu düşünjäniň miwesi hökmünde Orta Aziýada daglaryň mübärek, mukaddes, beýik ata, beýik hakan manylaryny berýän «Han Taňry», «Buztagata», «Iduk art», «Kuttagata» görnüşinde atlandyrylmagyny görkezmek bolar. (Günaý-Güngör 1997: 47).

Gadymy türkilerde her boýyň we oýmagyň özlerine mahsus bir daglarynyň bolandygy mälim. Bu ynanjyň dowamy Anadoly türkmenleriniň arasynda belli-belli ýerleriň mukaddesleşdirilmegine getiripdir. (Bekki, 2008: 93-110).

Gadymy türki taýpalaryň mukaddes saýan daglarynyň arasynda iň meşhury Ötükendir. Bu daglyk we sümme tokaýlyk ýer birnäçe türki döwletleriň merkezi bolupdyr. (Çoruhly, 2006: 34)

Türk ýaradylyş mifleriniň arasynda ilkinji adamyň nähili ýaradylyşy bilen baglanyşykly Ebubekir ibn Abdylly ibn Aýbek ed-Dewadarydan rowaýat edilen bir mifde Türküň ilkinji atasy Garadagçy diýen dagyň gowagynda dünýä inipdir. (Inan, 1995: 21).

Daglaryň mukaddesligi we bu mukaddesligiň netijesi hökmünde

olaryň ruhlarynyň bardygy baradaky ynanç dessanlarda (türkmen dessanlarynda-da şeýle -t.b.) ýygy-ýygýdan duş gelýän motiwlerdendir. Dag ruhlary dessanlarda bedensöw keşbe bürenip belli bir gahryman ýa-da bedew at bolup göze görüňär. Pamir daglarynyň gowaklarynda ýaşayan «hudawy ata» baýtallar goýberilip onuň tohumy alynypdyr. Başga bir rowaýata görä içine at siýdigi mazaly siňen gowaga awgust aýynda baýtallar sürülip jübütleşme üpjün edilipdir. (Elçin, 1963a: 413).

Şu nukdaýnazardan seredende «Dag bilen bile garşymyza çykýan «gowak kulty» dogma ýa-da dünýä inderilme motiwi bilen gönüden-göni baglanyşyklydyr. (Bekki, 2007: 275).

«Saltyknamada», «Batdalnamada» we «Hamzanamalarda» şol bir at bilen garşymyza çykýan Aşkar atly bedew at Hezreti Adam ata (a.s) döwründen bəri ýaşap gelýän ölümsiz atdyr. Aşkaryň ýardam edýän gahrymanlary (Sary Saltyk, Batdal Gazy, Hezreti Hamza) gowaklaryň birinde onuň gelerine garaşýarlar.

Bu atyň wagtal-wagtal Mukaddes Kábäni togap edip, ýaşayan gowagyna dolanyp gelýändigide rowaýat edilýär. (Sakaogly 1995: 165-172).

Daglaryň ruhundan ýaradylan atlara Altaý dessanlaryndan «Altyn-Aryk» eposynda duşmak mümkin. Eposda Kirim dagynyň kert gaýasynyň üstünde öz-özünden ýaradylan «Ak-Sabdar atdan» söz açylýar:

*“Kirim dagynyň üstünde
Alty başly Ak gaýa bar.
Agşam düşen uçurlary
Aý nuruna şöhle saçýar.
Daň agaryp gündiz düşse
Gün nuruna ýalpyldaýar.
Sen ony heý görmediňmi?
Alty başly Ak gaýanyň içinde
Dokuz-Gulaç boýunda
Altyn toýnak, altyn ýally
Ak-Sabdar at, öz-özünden dogulan»*
(AAD s. 49)

Kaba ALY.

Türkiýäniň Ahy Ewran uniwersitetiniň Sosial ylymlar instituty.

«Altaý, tuwa, hakas we şor dessanlarynda at motiwiniň işlenişini boýunça edebi seljermeler», sah. 32-34. Mistika we fantastika